

“НЕ БІЙТЕСЬ ЗАГЛЯДАТИ У СЛОВНИК...”

Мар’яна Сич

Мова – це божественно-людський витвір, неоціненний скарб народу, а рідна мова – прапор нації та символ присутності нас на планеті. Знання рідної мови – обов’язок кожного громадянина. Відчувати мову як стихію, уміти жити в ній та почуватись там комфортно, чути її ритм, мелодію, пізнати “дух мови” – таке завдання стоїть перед кожним з нас. А кожен словник української мови – скарбниця, з якої ми маємо черпати знання.

До 60-х років ХХ ст. були лише окремі наукові праці про лексичну паронімію. Нові підходи до розв’язання проблеми паронімії бачимо в Л. О. Введенської, О. В. Вишнякової, В. С. Ващенко. Потребу досліджувати це явище вчені пояснюють часто неправильним вибором пароніма зі словесного ряду на рівні мовлення, оскільки люди не завжди розрізняють значення всіх слів, плутають, приміром, вживаючи слова *абонемент – абонент, адрес – адреса, апендикс – апендицит, болісний – болючий, виборний – виборчий, індіанець – індієць, ожеледь – ожеледиця, плутати – путати, приводити – призводити*. Письменники, публіцисти, навмисне нанизуючи різні за своєю структурою та семантикою близькозвучні слова, створюють цікаву стилістичну фігуру – парономазію: *Маріє, мріє, Марієчко моя, моя Марієчко тривожна (М. Віграновський)*. Або: *Те, що принижує, пронизує. Час прилітає з реактивним свистом, жонглює будень святістю і свистом. Втомилась дебели дебіли (Л. Костенко)*. Парономазія допомагає митцям створити новий цікавий образ.

Автори рецензованого словника дають прийняте в науці визначення: **пароніми** (від грец. *para* – біля, поруч і *опута* – ім’я) – слова дуже близькі за звучанням, але різні за значенням і написанням: *алюзія // ілюзія, виділяти // приділяти, завершувати // звершувати, миходідь // мимохіть*. Підкреслюють, що “пропонований словник зорієнтований на широке розуміння паронімії, тому до його реєстру залучено різнопрефіксні й різнокореневі слова, навіть ті, де й близькозвучність сумнівна, але в мовній практиці трапляється змішування. Приміром слово *завдання* означає наперед визначений, запланований для виконання обсяг роботи (*домашнє завдання*); слово *задача* використовують зазвичай у математиці у значенні питання, що розв’язується шляхом обчислень за визначеною умовою (*розв’язувати задачу*). Іноді змішуються близькозвучні спільнокореневі слова *дякуючи* (дієприслівник) і *завдяки* (прийменник). Часто плутають слова іншомовного походження, подібні за звучанням: *анонс* (попереднє оголошення) і *нонсенс* (безглуздя, нісенітниця), *одіозний* (такий, що викликає негативне ставлення) і *грандіозний* (могутній, величний). Отже, робота щодо засвоєння таких слів – і головне – правильного їх уживання повинна бути постійною, особливо в навчальному процесі.

Ще одна причина, яка спонукає збирати і вивчати такі слова, – це прагнення показати їх багатство в мові. І якщо для людей, рідною мовою яких є українська, жи-

вання багатьох близькозвучних слів не завжди пов'язане з істотними труднощами в розрізненні їх значення, то іноземцям, котрі вивчають українську мову, на ці факти мови треба звертати увагу (див. стор. 4–5).

Цей пласт лексики зібрали і лексикографічно опрацювали Д. Г. Гринчишин та О. А. Сербенська у “Словнику паронімів української мови”¹.

Гринчишин Дмитро Григорович – український мовознавець, кандидат філологічних наук, працівник Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, один із когорти “золотого покоління” львівських мовознавців. Усе своє життя мовознавець працював над різноманітними мовними словниками: співавтор “Словника староукраїнської мови ХІУ-ХУ ст.”), “Короткого тлумачного словника української мови”, “Словника паронімів української мови”, “Словника труднощів української мови”, “Словника-довідника з культури української мови”, співавтор і відповідальний редактор “Словника української мови ХVІ – першої половини ХVІІ ст.”.

Олександра Сербенська – професор, доктор філологічних наук, Заслужений професор Львівського національного університету імені Івана Франка, академік АН вищої школи, дійсний член НТШ. Автор понад 250 публікацій з питань української термінології, культури української мови, лінгводидактики, франкознавства, зокрема словників, посібників, монографій.

“Словник паронімів української мови” – ще одне надбання відомих мовознавців. Нове видання випущено на замовлення Державного комітету телебачення і радіомовлення України за програмою “Українська книга”, що свідчить про потребу такого видання не лише для пересічних читачів, а й для журналістів.

Нове видання із поправками зіткнулось із фінансовою проблемою видання словника. Дмитро Гринчишин звертався з листами до різних організацій, установ, аби допомогли видати працю. На один із таких листів відгукнувся народний депутат Степан Курпіль. За словами Олександри Сербенської, упорядники були щиро вдячні за таку благодійну місію журналіста. Сьогодні “Словник паронімів української мови” поширений також поза межами держави, він доступний і в мережі Інтернет, що дає широкий доступ користувачам.

У першому виданні описано близько 1000 паронімів, які часто вживаються у періодиці, науково-популярних виданнях, у побуті. У новому виданні збільшено кількість опрацьованих слів – їх уже понад 1200, значно оновлено ілюстративний матеріал, переважно з творів письменників, які в радянський час були заборонені – Івана Багряного, Євгена Маланюка, Олександра Олеса, Валер'яна Підмогильного, Миколи Руденка, Миколи Хвильового та ін.

У передмові “*Пароніми як явище мови і мовлення*” описано різні групи слів за значенням, зокрема їх відмінність за будовою, лексичним значенням, галузями вживання. Здебільшого словникові статті подають паронімічні пари (*афект // ефект; норма //*

¹ Д. Гринчишин. Словник паронімів української мови / Д. Г. Гринчишин, О. А. Сербенська. – К. : Освіта, 2008. – 320 с.; перше видання: Д. Гринчишин. Словник паронімів української мови / Д. Г. Гринчишин, О. А. Сербенська. – К. : Рад. Школа., 1986. – 222 с.

норматив; серіал // серія); однак є заголовні ряди, які мають три та більше близьких за звучанням слів: (вивільняти // визволяти // звільняти; голосистий // голосний // головосий; лікарняний // лікарський // лікарський // лікувальний).

Композиційно стаття складається з кількох частин. У першій частині подано загальні зауваження про пароніми заголовного ряду, вказано на спільне і відмінне у їх будові, наведено етимологічні довідки як допоміжний засіб з'ясування значень окремих різнокореневих паронімів (головно запозичень), подано ряди похідних паронімів, зазначено здатність неповних паронімів вступати в синонімічні зв'язки. В окремому блоці розглянуто кожне із заголовних слів-паронімів за значенням, функціонуванням та особливостями сполучення з іншими словами.

Відмінювані слова подано в початковій формі: іменники – у називному відмінку однини, є і вказівка на рід, а при відмінюванні подається форма родового відмінка однини; прикметники та дієприкметники – у називному відмінку чоловічого роду (для жіночого та середнього родів вказано відповідні закінчення); видові форми дієслова відтворено в одній словниковій статті. Спочатку наводиться форма недоконаного виду, після граматичних форм вказано вид, подано 1 та 2 особи однини теперішнього часу (дієслів недоконаного виду) або майбутнього часу (доконаного виду).

Також усі слова у реєстрі подано із наголосами, крім односкладових. Упорядники звертають увагу на широке розкриття лексичного значення паронімів, пропонують коротке тлумачення значень, які допоможуть розрізнити слова-пароніми в українській мові. Лексичне значення та особливості функціонування близьких за звучанням, але різних за значенням слів допомагають розкрити цитати з художніх творів, наукових і публіцистичних творів. До слів, які потребують тієї чи іншої характеристики подано відповідні ремарки.

В ілюстративній частині (після позначки у спол.) бачимо тематичні групи найбільш типових сполучень повних і неповних паронімів з іншими словами. Це допомагає доволі повно описати нормативне вживання кожного з паронімів. Приміром, дієслово **повставати (повстати)** може поєднуватися зі словами *на боротьбу, на захист, проти гноблення, проти гніту, проти чийсь волі (дій); на боротьбу за кращу долю, а поставати (повстати)* – у сполученні: *питання, проблема, образ, герой; в пам'яті, в уяві, перед очима, перед слухачами, поволі, раптово, на цілий зріст, з руїн (з попелу)* тощо.

У кінці словникової статті автори подають і можливі сполучення похідних утворень з іншими словами. Так, до іменникової пари *багатир – богатир* подано похідні. Прикметник *багатирський* функціонує у сполученні зі словами *син, дочка, гроші, поле, земля, подвір'я, хата, гонор*; прикметник *богатирський* зі словами *військо, ріст, постать, сила, дух, здоров'я, мужність, завзяття, вдача*. Також автори часто наводять стійкі сполучення термінологічного та фразеологічного характеру, от паронімічна пара **нагода // пригода**: до слова *нагода* є сполучення *в слушний (зручний) час, а до слова пригода* стійкі сполучення – *згодитися до чогось, допомогти комусь*.

“Основну увагу упорядники звертають на розкриття лексичного значення паронімів. З цієї метою запропоновано коротке тлумачення цих значень, які допомагають розрізняти слова-пароніми і на сучасному етапі розвитку української літературної

мови визнані як нормативні. Лексичне значення та особливості функціонування слів-паронімів допомагає розкрити також ілюстративний матеріал – цитати зазвичай з художніх, наукових і публіцистичних творів. До слів, які потребують тієї чи іншої характеристики зі стилістичного погляду подано відповідні ремарки” (див. стор. 7).

У словнику 2008 року бачимо нові паронімічні пари: *алюзія // ілюзія, анемічний // немічний, бучний // гучний, дерен // терен, державний // державницький* та ін. Подано і слова, які були в пасивному складі української мови і почали активно вживатися лише в незалежній державі. Приміром, таким стало слово *гривня* із паронімічної пари *гривна // гривня*, яке вже узвичаїлося у значенні грошової одиниці незалежної України.

Для зручності користування словником автори подають покажчики слів, які йдуть парами, та покажчики паронімічних гнізд.

Автори-упорядники готували цю працю як нормативно-довідкове видання, призначене для учнів, науковців, мовознавців, зокрема й для журналістів.

Незначна різниця у звуковому складі (як і у графічному оформленні) паронімів спричиняє труднощі у їх засвоєнні, призводить до помилок, зокрема до неправильного вживання одного слова замість іншого, поглиблює неухвагу до значення слова. Зауважимо: в мові постійно виникають складні для розрізнення близькозвучні слова. Приміром, останнім часом закріплюються у вживанні прикметники-пароніми *гуманний // гуманістичний // гуманітарний* (на жаль, автори не ввели їх до Словника, хоч іменники *гуманізм // гуманність* лексикографічно опрацьовано), значення яких не завжди чітко розрізняють. Звертаючись до Словника паронімів, читач матиме змогу не лише отримати певну інформацію, а й привчатиме себе вникати в значення слова, підвищуючи рівень своєї мовленнєвої культури.

Стаття надійшла до редколегії 10.09.13

Прийнята до друку 08.10.13.